

OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING BOLALAR RUHIY SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Yunusova Feruza Maxamadaliyevna

Andijon viloyati Bo'ston tumani MMTB ga qarashli

29-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilaviy nizolar va ularning bolalar ruhiy salomatligiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Oilaviy muhitda yuzaga keladigan ziddiyatlar, nizolar va psixologik bosimlar bolalarning emotsional, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqot davomida nizoli oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarda uchraydigan asosiy psixologik muammolar, ularning sabablari hamda ularni bartaraf etish yo'llari yoritib beriladi. Shuningdek, maqolada bolalar ruhiy salomatligini mustahkamlashga qaratilgan psixologik yordam va profilaktika choralari ham ko'rib chiqiladi. Ushbu mavzu bo'yicha olib borilgan nazariy hamda empirik tadqiqotlar asosida xulosalar keltirilgan..

Kalit so'zlar: Oilaviy nizolar, bolalar psixologiyasi, ruhiy salomatlik, psixologik stress, emotsional rivojlanish, disfunktsional oila, psixologik ta'sir, ijtimoiy moslashuv, mojaroli muhit, bolalar ruhiyati.

Kirish

O'sib kelayotgan yosh avlod oila tarkibiga, oiladagi oila a'zolarining dunyoqarashi, tarbiyasi va umuman, o'zini tevarak-atrofdagi odamlarga bo'lgan munosabatiga qarab, inson olamga ijobiy yoki salbiy nazar bilan qaraydi, o'z qarashlarini shakllantiradi, atrofdagilar bilan munosabatlarini quradi. Oilaviy muhit — inson shaxsiyati shakllanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalik davrida oilaviy tarbiya, mehr-muhabbat, tushunish va barqarorlik ruhiy salomatlikning asosiy kafolatidir. Ammo so'nggi yillarda jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, migratsiya, ish o'rinlarining yo'qolishi va boshqa omillar natijasida ko'plab oilalarda nizolar, kelishmovchiliklar, zo'ravonlik holatlari ko'paymoqda. Bunday ziddiyatli muhit esa eng

avvalo, voyaga yetmagan farzandlar ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar o'z rivojlanish davrida tashqi muhitdan, ayniqsa, oila ichidagi vaziyatlardan chuqur ta'sirlanadi. Oilaviy mojarolar, doimiy janjallar, e'tiborsizlik yoki psixologik bosim bolalarda qo'rquv, xavotir, o'ziga ishonchsizlik, tajovuzkorlik yoki ichki yopiq holatlarni yuzaga keltiradi. Ushbu maqolada oilaviy nizolar va ularning bolalar ruhiy salomatligiga qanday ta'sir qilishi, bu holatlarning oqibatlari va ularni bartaraf etish yo'llari psixologik va pedagogik nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Oilaviy nizolar deganda oila a'zolari o'rtasida kelib chiqadigan psixologik, emotsional yoki ijtimoiy kelishmovchiliklar tushuniladi. Bular quyidagi turlarga bo'linadi:

1. **Psixologik nizolar** – o'zaro tushunmovchilik, his-tuyg'ular bilan bog'liq muammolar
2. **Ijtimoiy-iqtisodiy nizolar** – moliyaviy qiyinchiliklar, ishsizlik
3. **Tarbiya masalasidagi nizolar** – farzandni tarbiyalash bo'yicha ota-ona o'rtasidagi qarama-qarshiliklar
4. **Oilaviy zo'ravonlik** – jismoniy yoki ruhiy bosimlar

Oilada yuz berayotgan doimiy ziddiyatlar bolalarning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. **Z. Freyd**ning psixoanalitik nazariyasiga ko'ra, bolalikdagi ruhiy jarohatlar inson shaxsiyatida chuqur iz qoldiradi. **E. Erikson**ning rivojlanish bosqichlari nazariyasida esa bola har bir bosqichda ijtimoiy muhit, xususan oila orqali psixologik barqarorlikni shakllantiradi. Statistika ma'lumotlarga ko'ra, ajrim ko'paygan hududlarda bolalarda ruhiy salomatlik bilan bog'liq muammolar, maktabdagi muvofiqlashtirish qiyinchiliklari va depressiv holatlar soni yuqori. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nizoli oilalarda ulg'aygan bolalar ko'proq psixologik yordamga muhtoj bo'ladi.

Oilaviy nizolar — bu ota-ona, farzandlar va boshqa oila a'zolari o'rtasida yuzaga keladigan psixologik, emotsional va ijtimoiy kelishmovchiliklardir. Bu ziddiyatlar nafaqat kattalar, balki ularning atrofidagi bolalar ruhiy salomatligiga ham bevosita ta'sir qiladi.

Bola o'zining emotsional barqarorligi, xavfsizlik hissi va ijtimoiy rivojlanishini aynan oilada shakllantiradi. Shuning uchun, oilada doimiy ravishda nizolar bo'lishi bolaning ruhiy holatida jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Nizoli oilalarda yashovchi bolalar o'zlarini doimo xavf ostida his qiladilar. Bu holat ularda surunkali stress holatini, doimiy xavotirni va qo'rquvni yuzaga keltiradi. Ular jismoniy jihatdan sog'lom ko'rinsa-da, ichki ruhiy muvozanat buzilgan bo'ladi. Doimiy mojarolarga guvoh bo'lgan bola muammolarni sog'lom yo'l bilan hal qilishni emas, balki tajovuz, qichqiriq, befarqlik yoki qochish orqali yechim izlashni o'rganadi. Bu esa emotsional o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar oiladagi nizolarda ko'pincha o'zlarini aybdor deb hisoblashadi. Bu holat ularning o'ziga bo'lgan ishonchini susaytiradi, o'z qadrini past baholaydi va ijtimoiy faoliyatda chetlab yurishga olib keladi. Ruhiy bosim ostidagi bola maktabda o'qishga e'tibor qarata olmaydi, darslarga bo'lgan qiziqishi yo'qoladi. Shuningdek, ijtimoiy munosabatlardan chekinadi, do'st orttira olmaydi, izolyatsiyalashadi yoki o'zini haddan tashqari tajovuzkor tutadi. Ba'zida bolalar o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifoda eta olmaganlari sababli, ularni tanaviy belgilar orqali "chiqaradi". Masalan: bosh og'rig'i, qorindagi og'riqlar, yurak urishining tezlashishi — bularning barchasi psixologik ziddiyatlarning jismoniy ko'rinishidir. Agar oilaviy nizolar davomli bo'lsa, bola o'z hayotining keyingi bosqichlarida ham (balog'atga yetganda, oila qurganda) stressga bardosh berish qobiliyatida qiyinchiliklarga duch keladi. Ko'p hollarda bu insonning keyingi ijtimoiy hayotiga ham salbiy ta'sir qiladi. Aynan oilada shaxs birinchi hayotiy tajribani oladi, birinchi kuzatishlarni qiladi va turli vaziyatlarda o'zini tutishni o'rganadi. Ota-onalarning bolaga o'rgatganlari aniq misollar bilan tasdiqlanishi juda muhim, shuning uchun u kattalarda nazariya amaliyotdan ajralmasligini ko'rishi mumkin, aks holda, u ota-onasining salbiy misollariga taqlid qila boshlaydi. Oilaning buzilishi ota-onalar va bolalar, ayniqsa, onalar va o'g'illar o'rtasidagi munosabatlarga salbiy ta'sir qiladi. Ota-onalarning o'zlari nomutanosiblikni boshdan kechirganligi sababli, ular odatda bolalarga hayotning o'sha paytda, ayniqsa, ularning sevgisi va yordamiga muhtoj bo'lgan paytda paydo bo'lgan muammolarni yengishga yordam beradi. Bolaning ota-onasi bilan bo'lgan osoyishta va erkin munosabatining ijtimoiy ongiga, xulq-atvoriga, o'z-o'ziga bo'lgan ishonchining ortib borishiga ijobiy ta'sir etadi. To'liq oilada tarbiyalangan bola odatda oila va oila a'zolari

to'g'risida kamroq tashvishlanadi, o'z oilasi to'g'risida kamroq tashvishlanadi. Izalanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, noto'liq oilaning tarbiyaviy ta'siri ijobiy natija berishiga nisbatan ko'proq salbiy ta'sir qiladi. Oila an'anaviy ravishda asosiy ta'lim muassasasidir. Bola bolaligida oilada nimani qo'lga kiritisa, u keyingi hayoti davomida shu olgan bilim ko'nikma va malakalarni saqlab qoladi. Oilaning tarbiya instituti sifatidagi ahamiyati shundan iboratki, bola hayotining muhim qismi unda bo'ladi va uning shaxsga ta'sir qilish muddati bo'yicha hech bir tarbiya institutini tenglasha olmaydi. Ota-onalarga, ularning mehr va g'amxo'rligiga, ularning fikriga muhtoj bo'lib, ular mustaqil, huquqlarda ular bilan teng bo'lish istagini kuchli his qiladilar. Ikkala tomon uchun ham ushbu qiyindavrda munosabatlar qanday rivojlanishi, asosan, oilada shakllangan tarbiya uslubiga va ota-onalarning qayta qurish qobiliyatiga – farzandining voyaga yetganlik tuyg'usini qabul qilishga bog'liq. Nisbatan xotirjam boshlang'ich maktab yoshidan keyin o'smirlik notinch va qiyin ko'rinadi. Va, ehtimol, o'smirning asosiy xususiyati shaxsiy beqarorlikdir. Muloqotdagi asosiy qiyinchiliklar, nizolar ota-onalarning xatti harakatlarini nazorat qilish, o'smirning o'qishi, do'st tanlashi va boshqalar tufayli yuzaga keladi. Bolaning rivojlanishi uchun eng noqulay bo'lgan ekstremal holatlar avtoritar tarbiya ostida qat'iy, to'liq nazorat va nazoratning deyarli yo'qligi, o'smirni o'z ixtiyoriga qo'yib, e'tiborsiz qoldirishdir.

Xulosa

Oilaviy nizolar har bir oila a'zosiga, ayniqsa ruhiy jihatdan hali shakllanayotgan bolalarga kuchli psixologik ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, doimiy ziddiyatli muhitda ulg'aygan bolalar turli ruhiy muammolarga duch keladi: emotsional beqarorlik, o'ziga ishonchsizlik, tajovuzkorlik, depressiv holatlar va ijtimoiy ajralish kabi holatlar kuzatiladi. Bunday holatlarning kelib chiqishida oilaviy muhit va undagi psixologik iqlimning ahamiyati juda katta.

Oiladagi mojarolar nafaqat bugungi bolaga, balki kelajakdagi jamiyat a'zosiga ham ta'sir qiladi. Shu boisdan nizolarni erta aniqlash, ularni hal etish yo'llarini ishlab chiqish, ota-onalarga psixologik maslahatlar berish va bolalar bilan tizimli ishlash – bugungi kun psixologiyasi va ijtimoiy sohaning dolzarb vazifalaridan biridir.

Shuningdek, maktab, mahalla va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi hamkorlik asosida bolalarni ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlash tizimini shakllantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Sog'lom oila – sog'lom jamiyat garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Erikson, E. H. (1950). *Childhood and Society*. New York: W.W. Norton & Company.
2. Freud, S. (1923). *The Ego and the Id*. SE, 19: 12-66.
3. Braun, B. (1966). *Family Systems and Psychotherapy*. New York: Basic Books.
4. Ainsworth, M. D. S., & Bowlby, J. (1991). *Attachment and Loss*. New York: Basic Books.
5. Амонашвили, Ш. Г. (1981). *Педагогика сердца*. Ташкент: Фан.
6. Ханова, Г. С. (2010). *Психология развития ребенка*. Москва: Издательство «Просвещение».
7. Patterson, G. R. (1982). *Coercive Family Process*. Eugene, OR: Castalia Publishing Company.
8. Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital Conflict and Children: An Emotional Security Perspective*. New York: Guilford Press.
9. Sroufe, L. A. (1996). *Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Макаренко, А. С. (1956). *Педагогика семейного воспитания*. Москва: Государственное издательство.